

Розділ 1. Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 378

DOI: 10.31732/2663-2209-2021-63-9-21

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Захаров О.І.¹, Лантєв М.С.²

¹ к.е.н., професор, директор ННІ менеджменту безпеки, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: zaharov@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6429-8887>

² к.е.н., доцент, доцент кафедри управління фінансово-економічної безпеки, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: michael.laptev@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3537-6345>

ESSENCE, CONTENT AND MAIN COMPONENTS OF ECONOMIC SECURITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Zakharov Oleksandr¹, Laptev Mykhailo²

¹ Ph.D. (Economics), professor, director of the institute of security management, "KROK" University, Kyiv, Ukraine, e-mail: zaharov@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6429-8887>

² Ph.D. (Economics), associate professor, associate professor of the financial and economic security management department, "KROK" University, Kyiv, Ukraine, e-mail: michael.laptev@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3537-6345>

Анотація. На сьогоднішній день в Україні відбуваються складні трансформаційні процеси, пов'язані з євроінтеграцією нашої держави, які прямо чи опосередковано впливають, на всі сторони суспільно-політичного та економічного життя нашої держави, в тому числі й системи освіти. Вища освіта являється фундаментом та гарантією розвитку держави. Заклади вищої освіти, які в сучасних умовах являються провідниками інновацій та центрами знань, знаходяться під впливом низки чинників, що сприяють, в свою чергу, породженню та формуванню загроз їх ефективному функціонуванню, а відтак стану їх захищеності, отже розвитку вищої освіти в цілому та економічній безпеці системи закладів вищої освіти зокрема. Саме в цій сфері найактивніше проходять процеси реформування, спрямовані на впровадження європейських стандартів для інтеграції вітчизняних закладів освіти в європейський освітній простір. Для реалізації поставлених завдань необхідні кардинальні зміни у діяльності закладів вищої освіти науково-педагогічного рівня професорсько-викладацького складу, модернізації навчальної матеріально-технічної бази, гармонізації напрямів підготовки з реальними потребами економіки, створення сприятливих умов для навчання і життя студентів, їх працевлаштування тощо. Враховуючи зростання конкуренції між закладами вищої освіти, не лише вітчизняних, а й іноземними, зростання вимог Міністерства освіти і науки України до забезпечення вітчизняних вимог, демографічні та економічні чинники, все більше університетів, в т.ч. приватної форми власності опиняються у складних умовах, які негативно впливають на їх економічну безпеку та діяльність в цілому. У цих умовах, для забезпечення стабільної роботи і розвитку, заклади вищої освіти повинні мати сучасні системи забезпечення безпеки, які здатні ефективно і комплексно протидіяти не тільки існуючим загрозам, але запобігати впливу загроз у майбутньому. Метою статті є дослідження сутності, змісту та основних складових економічної безпеки закладів вищої освіти. У статті структурована економічна безпека підприємства. Охарактеризовано основні елементи внутрішнього та зовнішнього середовища закладів вищої освіти, що впливають на його економічну безпеку.

Ключові слова: загрози, безпека, економічна безпека, заклади вищої освіти, інноваційна модель.

Формули: 0; рис.: 2; табл.: 0, бібл.: 48

Annotation. Today in Ukraine there are complex transformation processes related to the European integration of our state, which directly or indirectly affect all aspects of socio-political and economic life of our state, including the education system. Higher education is the foundation and guarantee of state development. Higher education institutions, which in modern conditions are the leaders of innovation and knowledge centers, are influenced by a

number of factors that contribute, in turn, to the creation and formation of threats to their effective functioning, and thus their security, and therefore higher education in general and economic security of the system of higher education institutions in particular. It is in this area that the most active reform processes are aimed at implementing European standards in the activities of domestic higher education institutions, the main purpose of which is to create objective preconditions for the integration of domestic educational institutions into the European educational space. To implement these tasks requires radical changes in the activities of higher education institutions of scientific and pedagogical level of teaching staff, modernization of educational facilities, harmonization of training with the real needs of the economy, creating favorable conditions for learning and living students, their employment and more. Given the growing competition between higher education institutions, not only domestic but also foreign, the growing demands of the Ministry of Education and Science of Ukraine to meet domestic requirements, demographic and economic factors, more and more universities, including private ownership find themselves in difficult conditions that negatively affect their economic security and activities in general. In these conditions, in order to ensure stable operation and development, higher education institutions must have modern security systems that are able to effectively and comprehensively counter not only existing threats, but prevent the impact of threats in the future. The aim of the article is to study the nature, content and main components of economic security of higher education institutions. The article structured the economic security of the enterprise. The main elements of the internal and external environment of higher education institutions that affect its economic security are described.

Key words: *threats, security, economic security, higher education institutions, innovative model.*
Formulas:0; fig.: 2; tabl.: 0; bibl.: 48

Постановка проблеми. На даний час в Україні здійснюється масштабна реформа національної системи освіти, в результаті якої має відбутися перехід всіх рівнів освіти в нашій країні на європейські стандарти.

Процес реформування системи освіти здійснюється за складних суспільно-політичних та економічних умов, тому питання економічної безпеки в сфері освіти, необхідно розглядати в контексті перетворень, що відбуваються в економіці нашої країни [1].

В першу чергу необхідно враховувати, що діяльність вітчизняних суб'єктів господарської діяльності здійснюється в умовах економічної кризи. Кризовий стан вітчизняної економіки формує у зовнішньому та внутрішньому середовищі системні загрози не тільки для стабільної роботи, але також і для самого існування суб'єктів господарської діяльності. Що актуалізує питання забезпечення економічної безпеки всіх суб'єктів господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вирішенню цієї важливої і складної задачі присвячено праці відомих вітчизняних вчених в галузі безпеки: Алькема В. Г. [2], Андрушків Б. М. [3], Барановський О. І. [4], Белоусова І. А. [5], Бланк І. А. [6], Бобров Є. А. [7], Варналій З. С. [8], Грушко В. І. [9], Геєць В. М. [10], Денисенко М. П. [11], Дічек О. І. [12], Єрмошенко М. М. [13],

Єрохін С. [14], Живко З. Б. [15], Коваль Я.С. [16] та інші.

Зміни, які відбуваються в суспільстві взагалі та економіці зокрема прямо чи опосередковано впливають на функціонування вітчизняної системи освіти, що викликає необхідність забезпечення економічної безпеки закладів вищої освіти. Розробкою теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки вітчизняних закладів вищої освіти займалися вчені: Гребень С. Є. [17], Кириченко О. А. [18], Карпова К. В. [19], Паращенко Л. І. [20] та інші.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження сутності, змісту та основних складових економічної безпеки закладів вищої освіти.

Викладення основного матеріалу дослідження. Питання забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарської діяльності починаючи з середини 90-х років минулого століття активно досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені. Однак, незважаючи на досягнуті результати в цій важливій для забезпечення безпеки підприємництва сфері діяльності є істотні недоліки.

В першу чергу слід відзначити, що до теперішнього часу в остаточному вигляді не розроблена теорія безпеки суб'єктів господарської діяльності, і, як наслідок, розвиток недержавної системи безпеки підприємницької діяльності здійснювався,

переважно, завдяки зусиллям професіоналів - практиків у цій галузі.

Останнім часом вітчизняні вчені внесли значний вклад в розвиток теорії безпеки, однак слід зазначити, що остаточна точка про зміст категорій «безпека» та «економічна безпека» на даний час відсутній. не існує.

У відомому нормативному тлумачному словнику загальноживаної лексики Ожегова С. І. «безпека» розглядається як «стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпеки» [21].

В іншому не менш відомому тлумачному словнику Даля В. І. безпека трактується як «відсутність небезпеки, збереження, надійність» [22].

У сучасному «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» «безпека» розглядається як «стан, коли кому-небудь, чому-небудь ніщо не загрожує» [23].

Аналіз визначень поняття «безпека», які були дані в трьох різних популярних тлумачних словниках, виданих у різний час свідчить про незмінність підходу до його змісту, що свідчить про сформованість думки на трактуванні поняття «безпека», в основі якого лежить «відсутність небезпеки». З таким підходом, незважаючи на те, що його дотримуються авторитетні вчені, не можна погодитися.

Головна помилка авторів розглянутих визначень поняття «безпека» полягає в тому, що стан «небезпеки» в різних сферах ніколи не існував раніше, не існує в даний час, і також не існуватиме в майбутньому. Постійна присутність різних небезпек є звичайним явищем в житті держави, суспільства і особистості. Ось тому в усі часи найважливішою функцією органів державної влади, а також кожного суб'єкта господарської діяльності та особистості є забезпечення безпеки. Постійна увага побудові ефективного захисту від усіх зовнішніх і внутрішніх загроз дозволяє запобігти трансформації завжди існуючих потенційних небезпек в реальні, матеріальні та інші збитки, які вони можуть завдати. Виходячи з цього, можна

обґрунтувати необхідність створення системи забезпечення безпеки як фактору протидії загрозам на рівні держави, суспільства, суб'єктів господарської діяльності та особистості. Звідси можна зробити висновок про те, що безпека не виникає ні звідки, а досягається в результаті цілеспрямованої діяльності систем безпеки держави, суб'єктів господарської діяльності та особистості, спрямованої на адекватну протидію всім існуючим і можливим загрозам.

Розв'язання проблеми забезпечення своєї безпеки на рівні своїх можливостей людство займалося завжди. До наших днів дійшли відомості, що ще в античні часи видатні мислителі і державні діячі свого часу займалися вирішенням цього складного завдання. Розгляду безпеки як найважливішої умови існування суспільства і держави, велику увагу приділяли такі відомі античні філософи як Платон і Сократ.

У наші дні, як і раніше актуальним є твердження Платона про те, що в якості основних загроз для суспільства є його поділ його на багатих і бідних, а також егоїзм і непомірна свобода народу. Все це на його погляд призводить до порушення громадського порядку, і як наслідок, до виникнення загроз для суспільства. Заслуговує також увагу позиція Платона і щодо особливої ролі держави в подоланні кризи в суспільстві [24].

Великий інтерес для сучасних вчених і практиків у сфері безпеки становить точка зору іншого античного філософа Сократа щодо першопричини існування держави, якою є її обов'язок захищати своїх громадян [25].

Незважаючи на це, античні вчені розглядали безпеку в основному як філософську категорію, але їх роздуми і зроблені висновки залишаються актуальними і в наші дні. Історія показує, що дійсно однією з першопричин руйнівних соціальних конфліктів є, з одного боку поділ суспільства на бідних і багатих, а з іншого боку - нездатність держави подолати кризи, що виникають задля захисту своїх громадян. В результаті нездатності держави зупинити розвиток

суспільної кризи відбувається стагнація національної економіки і зниження життєвого рівня громадян, що в свою чергу призводить до подальшого посилення кризових явищ і в кінцевому результаті формується загроза існуванню самої держави.

Аналіз літературних джерел свідчить проте, що термін «безпека» в Західній Європі став активно використовуватись починаю з 1190 року. Його зміст було розкрито в словнику Робера і означало «спокійний стан духу людини, яка відчуває себе захищеною від будь-якої небезпеки.

Надалі, з середини XIII ст. до XVII ст. в контексті безпеки стало широко використовуватись поняття «поліція», яке означало «державний устрій, державне управління, мета якого - загальне благо і безпека». В даному визначенні, як і в античні часи «безпека» розглядається як функція держави.

На початку XIX століття в розвитку терміну «безпека» з'явився новий термін - «національна безпека», який вперше використав президент США Т. Рузвельт у 1904 році з метою обґрунтування американського вторгнення в Панаму для здійснення контролю над будівництвом Панамського каналу. З метою подолання наслідків світової економічної кризи 1929 -1933 років президент США Ф. Рузвельт своїм указом в 1934 р створив Федеральний комітет з економічної безпеки, основним завданням якого були нормалізація і стабілізація соціальної ситуації в країні [26]. Так, вперше в історії на високому державному рівні офіційно була визначена в контексті забезпечення національної безпеки США не просто «безпека», а її найважливіша складова - «економічна безпека».

Позиція Президента США та його адміністрації щодо важливості забезпечення економічної безпеки як умови ліквідації наслідків світової кризи 1929 -1933 років для країни, відновлення і розвитку національної економіки привернуло увагу провідних американських вчених-економістів, в тому числі Дж. Кенана, Х. Моргентгау, Р. Осгоот

та інших. У своїх наукових працях вони розглядали найбільш оптимальні шляхи забезпечення економічної безпеки країни. Американські вчені вважали, що основні завдання щодо забезпечення економічної безпеки полягають у зміцненні конкурентоспроможності національного виробництва, дотриманні торгових переваг, забезпеченні переваг національної економіки на світових ринках [27].

Незважаючи на те, що термін «економічна безпека» почали активно використовувати в США з 1934 року, офіційний статус і широке міжнародне визнання він отримав лише в 1985 році, коли на 40 сесії Генеральної асамблеї ООН 17 грудня 1985 року було прийнято резолюцію А / 40PV.119 «Міжнародна економічна безпека» [28].

Однак, незважаючи на те, що термін «економічна безпека» починаючи з 80-х років минулого століття став широко застосовуватись в науковій літературі, на нього почали значно впливати не тільки економічні, а й, значною мірою, військово-політичні чинники. Вони сформувалися в результаті глобального протистояння двох діаметрально протилежних суспільно-політичних систем, демократичної (НАТО) і комуністичної (Варшавський Договір), яке отримало назву «холодна війна».

Враховуючи те, що глобальна катастрофа в той період могла статися як внаслідок умисного розв'язання однією зі сторін воєнного конфлікту, так і технічних проблем які спричинили б несанкціоноване застосування ядерної зброї. Результатами могло стати загибель мільйонів людей та руйнуванням економічних систем держав світу. Однак, з позиції сучасного стану науки яка займається дослідженнями економічної безпеки викликають інтерес праці таких вчених, що: Кейб В. [29], Бузан Б. [30], Мауль Х. [31], Моргензан Х. [32], які пропонували з метою досягнення розуміння сутності та змісту поняття «економічна безпека», здійснювати аналіз факторів та умов, критеріїв економічної безпеки, здійснювали дослідження

проблем вразливості національних економік.

Однак, незважаючи на увагу вітчизняних і зарубіжних вчених до розробки теорії економічної безпеки, досі залишається дискусійним одне з ключових питань яке стосується наукового визначення поняття «економічна безпека».

З одного боку це свідчить про те, що дана проблема є дійсно актуальною для розвитку, як окремих суб'єктів господарської діяльності, так і всієї національної економіки, а з іншого боку показує всю її складність.

З точки зору вченого Д. Буркальцевої «економічну безпеку коротко можна визначити як відсутність загроз її існуванню» [33]. З цим підходом не можна погодитися, оскільки в сучасному світі загрози існують завжди. В повній мірі це стосується й суб'єктів господарської діяльності, які функціонують в умовах перманентної економічної кризи, коли загрози зовнішнього і внутрішнього середовища чинять постійний вплив на їх діяльність, розвиток, а іноді і на саме існування. З огляду на вище зазначене ототожнювати поняття «загрози» і «економічна безпека» некоректно. З одного боку, це абсолютно різні визначення за змістом, а з іншого вони взаємопов'язані через відповідні механізми. Механізм дії загроз спрямований на руйнування економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, а стан економічної безпеки навпаки свідчить про їх стабільне функціонування, що означає наявність і ефективне використання наявних ресурсів щодо активної протидії наявним загрозам.

Відомий фахівець у сфері безпеки Крутов В. В. вважає, що «економічна безпека підприємництва розглядається як стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізуючих факторів, при якому забезпечується стійка реалізація основних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності» [34]. До запропонованого вченим визначення поняття «економічна безпека» слід підійти критично, оскільки

він пропонує розглядати економічну безпеку як стан захищеності підприємницької діяльності від впливу негативних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, що є доцільним лише щодо оцінки діяльності системи забезпечення безпеки щодо створення сприятливих умов для досягнення комерційних інтересів. Дане визначення не дозволяє дати комплексну оцінку реального стану діяльності суб'єкта господарської діяльності та його економічної безпеки.

Слід також критично підійти до оцінки точки зору вчених Варналія З., Буркальцева Д., Саєнко О. на зміст поняття «економічна безпека», які вважають, що економічна безпека визначається сукупністю форм і методів узгодження різних інтересів суб'єктів економіки, що дає можливість вирішувати конфлікти з найменшими витратами і з використанням менш руйнівного для економіки способу. [35]. Дане визначення розкриває зміст технології щодо попередження конфліктів, як одного з найбільш серйозних факторів загроз економічній безпеці, тому його доцільно розглядати не в контексті економічної безпеки, а щодо протидії загрозам економічній безпеці підприємств, установ та організацій.

Виникають питання щодо визначення змісту економічної безпеки запропонованого вченими Татаркіним А., Набойченко С., Віравец А., які вважають, що це «здатність економічної системи функціонувати в умовах дії загроз, своєчасно ліквідовуючи, ослабляючи або компенсуючи їх, не допускаючи надмірного накопичення; долати виникаючі несприятливі зовнішні дії» [36].

Дане визначення розкриває не зміст поняття «економічна безпека», а діяльність системи безпеки щодо своєчасної і адекватної протидії існуючим загрозам у сфері економіки, в результаті чого створюються сприятливі умови для стабільної роботи, розвитку та забезпечення економічної безпеки підприємства.

Захаров О. І. вважає що «економічна безпека підприємства - це категорія, яка характеризує ступінь адекватності реального стану функціональних складових економіки підприємства (фінансів, технологій, технічного оснащення, персоналу та ін.) параметрами, що забезпечує його стабільну роботу і отримання запланованого прибутку» [37]. З даним підходом можна погодитися, тому що автор пропонує розглядати економічну безпеку підприємства через реальний стан його економіки. А це означає, що в основі даного визначення поняття «економічна безпека» лежить головний критерій, який найбільш точно визначає реальний стан підприємства, від якого в першу чергу залежить його здатність розвиватися, впроваджувати інновації, та зберігати свою конкурентоспроможність в умовах економічної кризи. Все це в сукупності і забезпечує економічну безпеку підприємства в сучасних умовах.

Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених в галузі безпеки свідчить про існування різноманітних підходів до визначення змісту поняття «економічна безпека» (рис. 1.1):

- економічна безпека це відсутність загроз [38];
- економічна безпека це процес, за допомогою якого забезпечується розвиток і стійкість існуючим загрозам [39];
- економічна безпека - це такий стан функціональних складових економіки підприємства (фінансів, технологій, технічного забезпечення, персоналу та інших), що забезпечує його стабільну роботу і отримання запланованого прибутку [40].
- економічна безпека це використання певних технологій з протидії загрозам [41].

При всьому різноманітті наукових підходів до визначення змісту поняття «економічна безпека» їх принципова відмінність полягає в тому, що одні вчені розглядають її як процес, який спрямований на протидію загрозам, а інші як такий стан економіки підприємств, який дозволяє стабільно функціонувати в

умовах економічної кризи і високого рівня конкуренції.

Проаналізувавши існуючі наукові визначення поняття «економічна безпека» автор вважає, що найбільш оптимальними з них є ті, в яких «економічна безпека» розглядається як певний стан економіки підприємства, оскільки економічну безпеку доцільно розглядати як стабільний стан внутрішнього середовища підприємства.

Разом з тим слід враховувати, що в умовах глобалізації та системної економічної кризи на діяльність і економічну безпеку вітчизняних підприємств значною мірою впливають процеси, які відбуваються у зовнішньому середовищі. У зовнішньому середовищі можуть формуватися як нові можливості для розвитку підприємств, так і виникати серйозні загрози для їх діяльності. Тому зовнішнє середовище необхідно завжди розглядати як важливий фактор, який прямо чи опосередковано впливає на стан економічної безпеки підприємства.

При цьому слід враховувати, що середовище сучасного підприємства дуже складне і включає велику кількість різних компонентів, кожен з яких в тій чи іншій мірі впливає на діяльність підприємства, що складну структуру економічної безпеки підприємства. На рисунку 1. представлена структура економічної безпеки підприємства, яка включає взаємопов'язані елементи його внутрішнього та зовнішнього середовища, від стану яких залежить стабільна робота і розвиток підприємства.

Слід також зазначити, що всі представлені структурні елементи внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства впливають на стан його економічної безпеки. Однак слід враховувати, що цей вплив не однаковий як за силою впливу, так і наслідків.

Важливо зрозуміти те, що у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства немає жодного структурного елементу, який би в тій чи іншій мірі не впливав би на стан економічної безпеки. Вважаємо за доцільне звернути увагу на

те, що економічна безпека може бути забезпечена тільки за наявності підприємстві необхідних фінансових ресурсів, ефективної системи управління, сучасних енергозберігаючих технологій. Тільки за дотриманням вище зазначених умов можна вважати, що економічна безпека підприємства забезпечена.

Враховуючи вищевикладене, автор вважає, що економічна безпека підприємства це такий стан всіх елементів його внутрішнього та зовнішнього середовища, яке дозволяє здійснювати стабільне функціонування і розвиток в умовах економічної кризи та високого рівня конкуренції.

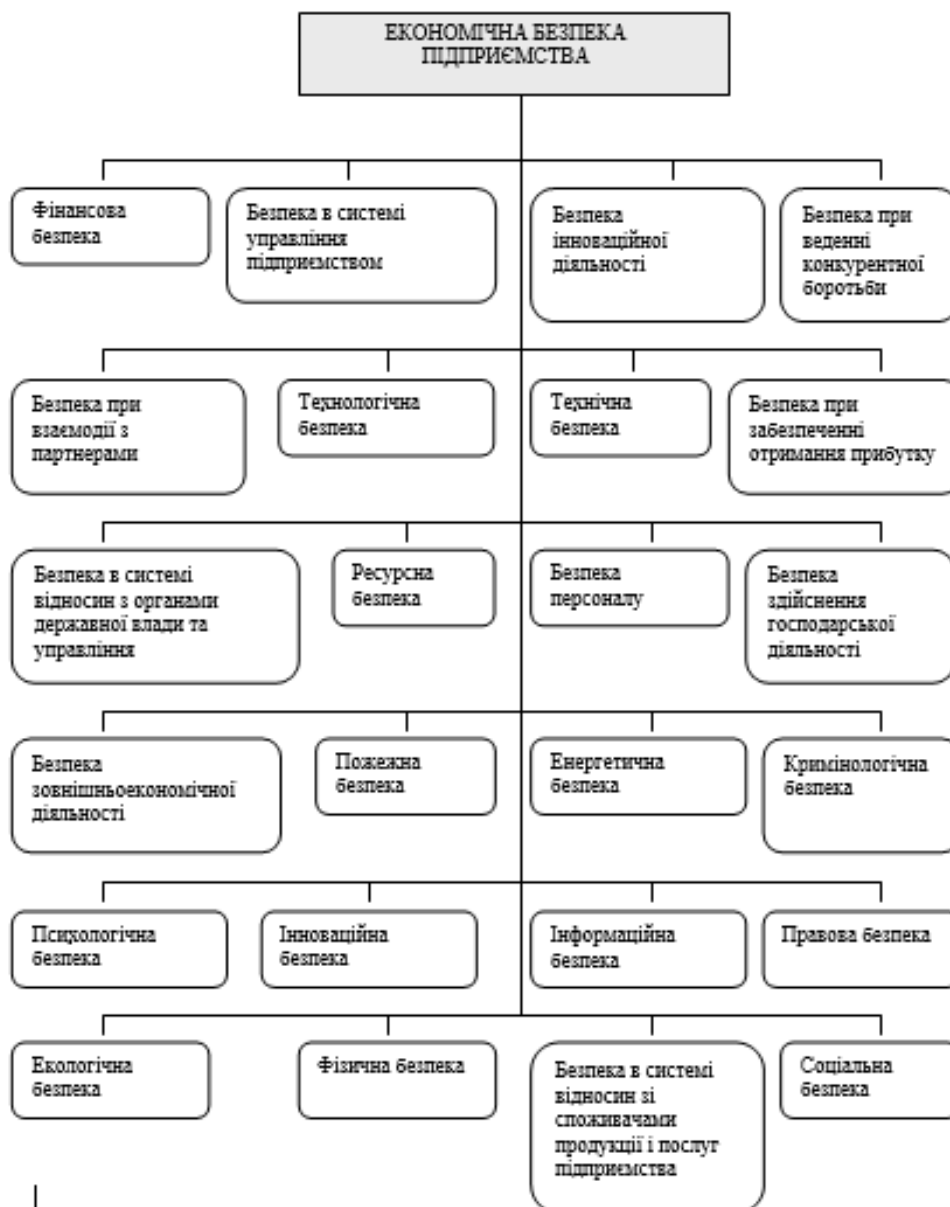

Рис. 1. Структура економічної безпеки підприємства

Джерело: розроблено автором

Вивчення економічної безпеки, як важливого показника, що характеризує рівень стабільності і стійкості становища підприємства в умовах економічної кризи, актуальної для сфери освіти.

У вітчизняній освіті, на даний час, відбуваються кардинальні зміни, які

стосуються не тільки тих хто працює в цій сфері, але, що дуже важливо, зачіпають інтереси практично усіх учасників освітнього процесу. Тому будь-яка реформа в такій чутливій для суспільства сфері як освіта завжди привертає до себе підвищену увагу, так як вона прямо або

опосередковано зачіпає інтереси всіх українців.

Розуміючи та активно використовуючи в своїх цілях реформи освіти, політики різних рівнів стимулюють вплив на цю сферу різноманітними загрозами.

З прийняттям Закону України «Про вищу освіту» [42] і «Про освіту» [43] була створена правова основа для фундаментального реформування всієї системи освіти в нашій країні. Окреме місце у ззначених законах посідає питання забезпечення безпеки.

Однак, незважаючи на це, вітчизняні заклади вищої освіти не завжди приділяють належну увагу питанням забезпечення своєї економічної безпеки, особливо в середньо- і довгостроковій перспективі. Серйозною проблемою є також відсутність чіткого розуміння, в першу чергу, у керівників, що таке «економічна безпека» та яке значення вона має для збереження і розвитку науково-педагогічного потенціалу та навчальної матеріально-технічної бази закладів вищої освіти. Таке становище стало наслідком відсутності глибоких системних наукових досліджень в галузі економічної безпеки закладів вищої освіти.

Не дивлячись на результати проведених наукових досліджень з проблем забезпечення економічної безпеки закладів вищої освіти остаточно не сформований категорійний апарат з даного питання та система складових економічної безпеки закладів вищої освіти.

Стеців І. С. вважає, що «економічна безпека закладів вищої освіти – це такий стан його економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і гарантує стабільне функціонування та динамічний розвиток» [44]. З таким підходом до визначення економічної безпеки закладів вищої освіти можна погодитися. Оскільки від стану економіки залежить здатність закладів вищої освіти не тільки успішно протидіяти існуючим загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища, але також забезпечувати собі стабільне

функціонування на ринку освітніх послуг і мати потенціал для розвитку.

Ліпкан В. А. пропонує розглядати економічну безпеку вищого навчального закладу «як економічну захищеність закладів вищої освіти та інтересів його працівників від зовнішніх і внутрішніх загроз, що дає змогу зберегти й ефективно використовувати свій економічний потенціал» [45]. З даним визначенням економічної безпеки не можна погодитися, оскільки в ньому розглядається не стабільний стан економіки, а економічна захищеність закладів вищої освіти і його персоналу від зовнішніх і внутрішніх загроз як основи збереження та використання в майбутньому наявного економічного потенціалу. Дане визначення можна розглядати в контексті розкриття діяльності щодо забезпечення економічної безпеки, але не для визначення сутності та змісту терміну «економічна безпека закладів вищої освіти».

Тюленев Г. В. пропонує розглядати економічну безпеку «як такий стан забезпеченості ресурсами закладів вищої освіти, захищеності від загроз та задоволення інтересів зацікавлених груп осіб, який забезпечує досягнення основних цілей закладів вищої освіти, стабільність основних результатів діяльності та сприяє продовженню діяльності протягом тривалого періоду» [46]. З цим визначенням не можна погодитись, оскільки незважаючи на всю важливість ресурсного забезпечення діяльності ЗВО воно є тільки одним з компонентів, з яких складається його економічна безпека, а питання захисту від загроз є однією з функцій системи забезпечення економічної безпеки закладів вищої освіти.

Із запропонованим підходом до визначення економічної безпеки не можна погодитися, тому що в ньому розглядається не стан економіки закладів вищої освіти, а його економічна захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз. Що стосується конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, то вона досягається не тільки шляхом створенням безпечних умов

для закладів вищої освіти, а комплексом заходів, в тому числі наявністю висококваліфікованого професорсько-викладацького складу, високим рівнем організації навчального процесу, сучасною матеріально-технічною базою, здійсненням підготовки здобувачів вищої освіти за актуальними для економіки спеціальностями.

Злоказова Ю. В. пропонує при визначенні економічної безпеки навчального закладу розглядати три її складові: економічну незалежність, стабільність і стійкість до саморозвитку і прогресу [47]. Запропонований підхід не розкриває повною мірою зміст економічної безпеки закладів вищої освіти. Спірною є точка зору щодо економічної незалежності навчального закладу, а все інше можна розглядати як результат реалізації внутрішнього потенціалу закладів вищої освіти.

Снігирь Л. П. вважає, що економічна безпека закладу вищої освіти - це такий стан його економіки, яке дає можливість зберегти стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, і гарантує стабільне функціонування і динамічний розвиток [48].

З даним визначенням можна погодиться, тому що в ньому вчена розглядає економічну безпеку як показник такого стану економіки підприємства, яке дозволяє забезпечувати його діяльність і розвиток в умовах впливу факторів загроз зовнішнього і внутрішнього середовища.

Вивчення існуючих наукових підходів до трактування поняття «економічна безпека закладу вищої освіти» показує, що до теперішнього часу ще не сформувалася єдина точка зору вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі економічної безпеки на розуміння цього ключового питання, від якого залежить стабільна робота і розвиток закладів вищої освіти в сучасних умовах.

І, в той же час, результати наукових досліджень в цій галузі дозволили отримати уявлення про фактори, які прямо чи опосередковано впливають на стан економічної безпеки вітчизняних закладів

вищої освіти. Однак вони не дають повного уявлення про таку складну категорію як «економічна безпека» закладів вищої освіти, оскільки, як правило стосуються важливих, але окремих її складових або змісту діяльності щодо її забезпечення.

Однак вивчення діяльності сучасних закладів вищої освіти показує, що основними показниками їх позиції на ринку освітніх послуг є стан внутрішнього і зовнішнього середовища.

Внутрішнє та зовнішнє середовище мають складну структуру, яка включає різноманітні елементи, кожен з яких прямо або опосередковано впливає на діяльність і економічну безпеку закладів вищої освіти. При розгляді процесів, що відбуваються у внутрішньому і зовнішньому середовищі закладів вищої освіти слід враховувати, що вони в різній мірі піддаються впливу з боку системи управління закладів вищої освіти.

І якщо на процеси, які відбуваються у внутрішньому середовищі, система управління ЗВО може впливати в тій чи іншій мірі, то на зміни у зовнішньому середовищі такий вплив не завжди можливий. Основні елементи внутрішнього і зовнішнього середовища ЗВО, які мають найсильніший вплив на його економічну безпеку, показані на рис. 1.2.

Висновки. На основі аналізу існуючих базових підходів до визначення категорії «економічна безпека» пропонується розглядати економічну безпеку закладів вищої освіти з двох позицій.

По-перше, як стабільний стан внутрішнього середовища закладів вищої освіти, що дає можливість стабільно функціонувати в умовах високого рівня конкуренції та здійснювати підготовку здобувачів вищої освіти.

По-друге, як сприятливий стан зовнішнього середовища, чинники якого завжди мають позитивний або негативний, прямий і непрямий вплив на діяльність і економічну безпеку закладів вищої освіти.

Такий підхід дозволяє найбільш повно і комплексно оцінити не тільки реальний

стан закладів вищої освіти, а й спрогнозувати його можливості для розвитку і підтримки конкурентоспроможності на ринку

освітніх послуг в найближчій і віддаленій перспективі з урахуванням змін, що відбуваються в економіці і у вітчизняній системі освіти.

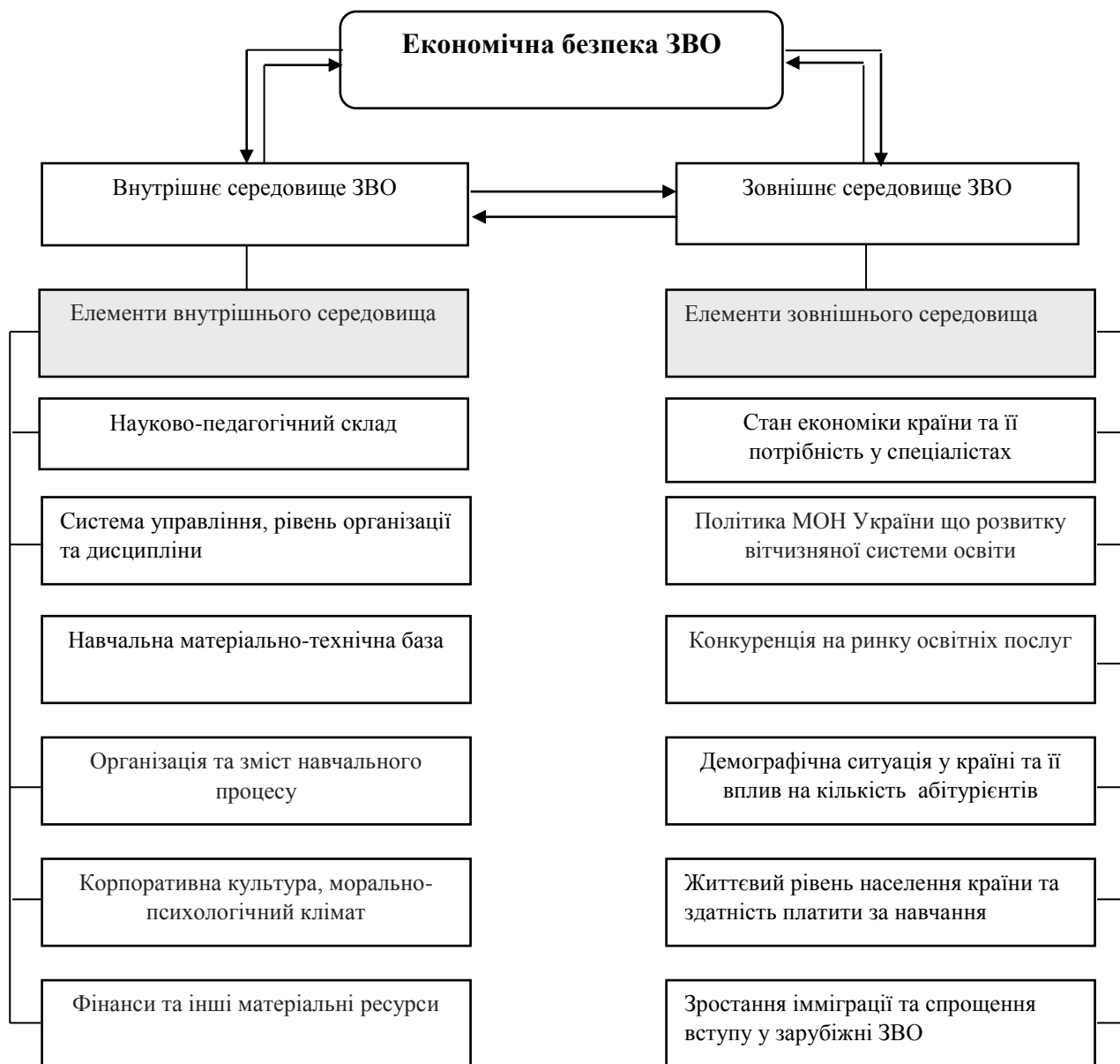

Рис. 2. Елементи внутрішнього та зовнішнього середовища закладів вищої освіти, що впливають на його економічну безпеку

Джерело: розроблено автором

Проаналізувавши різні точки зору вчених на визначення категорії «економічна безпека закладів вищої освіти» можна зробити висновок що всі вони не в повній мірі розкривають сутність і зміст цього складного явища.

Автор пропонує під поняттям «економічна безпека закладів вищої освіти» розуміти такий стан елементів його внутрішнього і зовнішнього

середовища, який дозволяє йому стабільно функціонувати і розвиватися в умовах євроінтеграції ринку освітніх послуг.

Література:

1. Денисенко М. П., Бреус С. В. Економічна безпека держави та заходи протидії «тінізації» економіки. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 37 (330). С. 42–47.

2. Алькема В. Г., Кириченко О. С. Економічна безпека суб'єктів логістичної діяльності : навчальний посібник. Київ, 2016. 350 с.
3. Андрушків Б. М., Малюта Л. Я., Паляниця В. А. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство : монографія. Тернопіль : Тернограф, 2008. 424 с.
4. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. 831 с.
5. Белоусова І. А. Модернізація системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в процесі управління витратами : дис. ... д-ра економ. наук : 21.04.02 / Київ, 2010. 457 с.
6. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия : науч. пособие. Киев, 2004. 784 с.
7. Бобров Є. А. Енергетична безпека держави : монографія. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2013. 308 с.
8. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. Київ, 2009. 647 с.
9. Грушко В. І., Лаптев С., Кошембар Л. Фінансова безпека бізнесу: податковий аспект : навч. посібник. Київ, 2010. 256 с.
10. Концепція економічної безпеки України / за ред. кер. проекту В. М. Геєць. Київ, 2003. 321 с.
11. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи : монографія / Кириченко О. А., Захаров О. І., Денисенко М. П. та ін. Київ : Дорадо-Друк, 2010. 412 с.
12. Дічек О. І. Економічна безпека регіонів – складова системи національної безпеки. *Вчені записки університету «КРОК»*. 2013. Випуск 33. С. 24-30.
13. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія. Київ : Київ нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 209 с.
14. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): монографія. Київ : Світ знань, 2002. 528 с.
15. Живко З. Б. Стратегічне планування в системі економічної безпеки підприємства. *Проблеми науки*. 2012. № 4. С. 32-39.
16. Коваль Я. С. Державний інструментарій ідентифікації ризиків, як елемент попередження негативного впливу на економічний стан банківської системи. *Вчені записки Університету «КРОК»*. Київ, 2019. №1 (53). С. 65-74.
17. Гребень С. Є. Сучасний стан розвитку вищої освіти в Україні та її фінансування. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2018. №3(51). С. 105-111.
18. Кириченко О. А., Лаптев С. М. Методологічні основи економічної безпеки вищих навчальних закладів України. *Вища школа*. 2010. №11. С. 37-46.
19. Карпова К. В. Функціональні складові економічної безпеки вищого навчального закладу: критерії та індикатори. *Європейські перспективи*. 2013. №11. С. 109-113.
20. Парашенко Л. І., Шапоренко О. І. Механізми державного регулювання фінансово-економічної діяльності вищих навчальних закладів. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2018. №4(52). С. 140-147.
21. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва : Русский язык, 1990. С. 320.
22. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х тт. Москва : Русский язык, 1981 : Т. 1. 799 с.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови (7-е видання) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ - Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
24. Платон Государство. Закон. Политика : навч. пос. Москва : Мысль, 1998. 798 с.
25. Антология мировой философии. Античность. М. ; Минск: Харвест АСТ, 2001.
26. Чернявский Г. И. Франклин Рузвельт. Москва : АО «Молодая гвардия», 2012. 580 с.
27. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. Fifth Edition, Revised. N.Y. : Alfred A. Knopf, 1978. 653 p.
28. Генеральная ассамблея ООН, Резолюции 40-й сессии – 1985. URL : <https://www.un.org/ru/ga/40/docs/40res.shtml>.
29. Cabie V. What is International Economic Security? International Affairs, April 1995. V. 71. №3. P. 305-324.
30. Buzan B. People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations. Chapel Hill: North Carolina University Press. 1983. P. 100.
31. Maul H. W. Energy, Minerals and Western Security. Baltimore : Md, Johns Hopkins Univ. Press, 1984. 431 p.
32. Morgenthau H. J. Dilemmas of Politics. Chicago: University of Chicago Press. 1958. P. 202.
33. Буркальцева Д. Д. Інституціональне забезпечення економічної безпеки України : монографія. Київ : Знання України, 2012. С. 38.
34. Крутов В. В. Від патріотичного виховання, боротьби з тероризмом до недержавної системи національної безпеки : навч. посібник. Київ : «Преса України», 2009. 592 с.
35. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія. Київ : Знання України, 2011. С. 41.
36. Запарий В. В. Набойченко С.С. Екатеринбург : энциклопедия. Екатеринбург, 2010. URL : <http://ek-b.ru/n2.html>.
37. Захаров О. І., Пригунов П. Я. Механізм залучення суб'єктів недержавного сектору безпеки до системи моніторингу загроз національній безпеці держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2009. Випуск 20, Т - 1. С 144-150.
38. Сідак В. С. Конкурентна розвідка в системі економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2017. С. 93-103.
39. Похилок В. В. Держава в транзитивній економіці: регулювання економіки, аналіз та стан

економічної безпеки : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. С. 75.

40. Економічна безпека бізнесу: навч. посіб. / Швиданенко Г. О., Кузьомко В. М., Норіцина Н. І. та ін.; за заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко. Київ : КНЕУ, 2011. С. 88.

41. Мірошніченко О. В. Теоретичні аспекти дослідження питання національної економічної безпеки. *Вісник економічної науки України*. 2007. № 2. С. 111.

42. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

43. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/1060-12>.

44. Стеців І. С. Економічна безпека ВНЗ: сутність та особливості планування. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2010. №691. С. 218-222.

45. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 552 с.

46. Тюленев Г. Д. Модель оцінювання економічної безпеки ВНЗ. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2012. № 2(53). С. 274-279.

47. Злоказова Ю. В. Элементы модели экономической безопасности современного ВУЗа. URL : <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/1923/1/povr-2015-05-02.pdf>.

48. Снігир Л. П. Механізм забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів у сучасних умовах : дис. ... к.е.наук : 21.04.02 / ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2017.

References:

1. Denysenko, M. P. and Breus, S. V. (2014), "Economic security of the state and measures to counteract the "shadowing" of the economy", *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky»*, № 37(330), pp. 42–47.

2. Alkema, V. H. and Kyrychenko, O. S. (2016), *Ekonomiczna bezpeka subiektiv lohistychnoi diialnosti* [Economic security of logistics entities], Kyiv, Ukraine, 350 p.

3. Andrushkiv, B. M. Maliuta, L. Ya. and Palianytsia, V. A. (2008), *Ekonomiczna ta mainova bezpeka pidpriemstva ta pidpriemnytstva. Antyreiderstvo* [Economic and property security of enterprises and entrepreneurship. Anti-raiding], Ternohraf, Ternopil, Ukraine, 424 p.

4. Baranovskyi, O. I. (2014), *Filosofia bezpeky* [Philosophy of security], UBS NBU, Kyiv, Ukraine, 831 p.

5. Belousova, I. A. (2010), "Modernization of the economic security system of economic entities in the process of cost management", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics, Kyiv, Ukraine, 457 p.

6. Blank, I. A. (2004), *Upravlenie finansovoy bezopasnostyu predpriatiya* [Enterprise financial security management], Kyiv, Ukraine, 784 p.

7. Bobrov, Ye. A. (2013), *Enerhetychna bezpeka derzhavy* [Energy security of the state], "KROK" University, Kyiv, Ukraine, 308 p.

8. Varnalii, Z. S. (2009), *Ekonomiczna bezpeka* [Economic security], Kyiv, Ukraine, 647 p.

9. Hrushko, V. I. Laptiev, S. and Koshembar, L. (2010), *Finansova bezpeka biznesu: podatkovyi aspekt* [Financial security of business: the tax aspect], Kyiv, Ukraine, 256 p.

10. Heiets, V. M. (2003), *Kontseptsiiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [The concept of economic security of Ukraine], Kyiv, Ukraine, 321 p.

11. Kyrychenko, O. A. Zakharov, O. I. Denysenko, M. P. and other (2010), *Ekonomiczna bezpeka subiektiv hospodarskoi diialnosti v umovakh hlobalnoi finansovoi kryzy* [Economic security of economic entities in the context of the global financial crisis], Dorado-Druk, Kyiv, Ukraine, 412 p.

12. Dichek, O. I. (2013), "Economic security of regions is a component of the national security system", *Vcheni zapysky universytetu «KROK»*, №33, pp. 24-30.

13. Iermoshenko, M. M. (2001), *Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia* [Financial security of the state: national interests, real threats, security strategy], Kyiv, Ukraine, 209 p.

14. Ierokhin, S. A. (2002), *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichni aspekt)* [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect)], Svit znan, Kyiv, Ukraine, 528 p.

15. Zhyvko, Z. B. (2012), "Strategic planning in the system of economic security of the enterprise", *Problemy nauky*, № 4, pp. 32-39.

16. Koval, Y. (2019), "State tools for risk identification as an element of prevention of negative impact on the economic condition of the banking system", *Vcheni zapysky universytetu «KROK»*, №1 (53), pp. 65-74.

17. Hreben, S. Ye. (2018), "The current state of development of higher education in Ukraine and its funding", *Vcheni zapysky universytetu «KROK»*, №3(51), pp. 105-111.

18. Kyrychenko, O. A. and Laptiev, S. M. (2010), "Methodological bases of economic security of higher educational institutions of Ukraine", *Vyshcha shkola*, №11, pp. 37-46.

19. Karpova, K. V. (2013), "Functional components of economic security of higher education institution: criteria and indicators", *Yevropeiski perspektyvy*, №11, pp. 109-113.

20. Parashchenko, L. I. and Shaporenko, O. I. (2018), "Mechanisms of state regulation of financial and economic activities of higher educational institutions", *Vcheni zapysky universytetu «KROK»*, №4(52), pp. 140-147.

21. Ozhegov, S. I. (1990), *Slovar russkogo yazyka* [Dictionary of the Russian language], Russkiy yazyk, Moscow, Russia, 320 p.

22. Dal, V. I. (1981), *Tolkoviy slovar zhivogo velikorusskogo yazyka* [Explanatory Dictionary of the

Living Great Russian Language], *Russkiy yazyk*, Moscow, Russia, 799 p.

23. Busel, V. T. (2009), *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (7-e vydannia)* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (7th edition)], VTF «Perun», Kyiv – Irpin, 1736 p.

24. Platon, Hosudarstvo (1998), *Zakon. Polytyka* [Law. Politics], Myisl, Moscow, Russia, 798 p.

25. *Antolohyia myrovoi fylosofyy. Antychnost* [Anthology of World Philosophy. Antiquity], Kharvest AST, Minsk-Moscow, Russia.

26. Cherniavskiy, H. Y. (2012), *Franklyn Ruzvelt* [Franklin Roosevelt], AO «Molodaia hvardyia», Moscow, Russia, 580 p.

27. Morgenthau, H. J. (1978), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Fifth Edition, Revised. N.Y. : Alfred A. Knopf, 653 p.

28. UN General Assembly, Resolutions of the 40th Session - 1985. Retrieved from : <https://www.un.org/ru/ga/40/docs/40res.shtml>.

29. Cabie ,V. (1995), What is International Economic Security? *International Affairs*, V. 71. №3, pp. 305-324.

30. Buzan, B. (1983), *People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Chapel Hill: North Carolina University Press, 100 p.

31. Maul, H. W. (1984), *Energy, Minerals and Western Security*. Baltimore : Md, Johns Hopkins Univ. Press, 431 p.

32. Morgenthau, H. J. (1958), *Dilemmas of Politik*s. Chicago: University of Chicago Press. 202 p.

33. Burkaltseva, D. D. (2012), *Instytutsionalne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Institutional support of economic security of Ukraine], *Znannia Ukrainy*, Kyiv, Ukraine, 38 p.

34. Krutov, V. V. (2009), *Vid patriotychnoho vykhovannia, borotby z teroryzmom do nederzhavnoi systemy natsionalnoi bezpeky* [From patriotic education, the fight against terrorism to the non-state system of national security], *Presa Ukrainy*, Kyiv, Ukraine, 592 p.

35. Varnalii, Z. S. Burkaltseva, D. D. and Saienko, O. S. (2011), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta priorityety zmitsnennia* [Economic security of Ukraine: problems and priorities of strengthening], *Znannia Ukrainy*, Kyiv, Ukraine, 41 p.

36. Zaparyi, V. V. Naboichenko, S. S. (2010), *Ekaterynburh* [Yekaterinburg], retrieved from : <http://ek-b.ru/n2.html>.

37. Zakharov, O. I. and Pryhunov, P. Ya. (2009), “Mekhanizm zaluchennia subiektiv nederzhavnoho sektoru bezpeky do systemy monitorynhu zahroz natsionalnii bezpetsi derzhavy”, *Vcheni zapysky universytetu «KROK»*, vol. 20, part 1, pp. 144-150.

38. Sidak, V. S. (2017), “Competitive intelligence in the economic security system of economic entities”, *Vcheni zapysky universytetu «KROK»*, pp. 93-103.

39. Pokhyliuk, V. V. (2008), *Derzhava v tranzhytnii ekonomitsi: rehuliuвання ekonomiky, analiz ta stan ekonomichnoi bezpeky* [The state in a transitional economy: economic regulation, analysis and state of economic security], RVV PUSKU, Poltava, Ukraine, 75 p.

40. Shvydanenko, H. O. Kuzomko, V. M. and Noritsyna, N. I. and other (2011), *Ekonomichna bezpeka biznesu* [Economic security of business], KNEU, Kyiv, Ukraine, 88 p.

41. Miroshnychenko, O. V. “Theoretical aspects of the study of national economic security”, *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, № 2, 111 p.

42. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “About higher education”, retrieved from : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

43. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine “About education”, retrieved from : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/1060-12>.

44. Stetsiv, I. S. (2010), “Economic security of universities: the essence and features of planning”, *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, №691, pp. 218-222.

45. Lipkan, V. A. (2008), *Natsionalna bezpeka Ukrainy* [National Security of Ukraine], Kondor, Kyiv, Ukraine, 552 p.

46. Tiulieniev, H. D. (2012), “Model of economic security assessment of universities”, *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, № 2(53), pp. 274-279.

47. Zlokazova, Yu. V. (2015), “Elements of the model of economic security of a modern university”, retrieved from : <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/1923/1/povr-2015-05-02.pdf>.

48. Snihyr, L. P. (2017), “The mechanism of ensuring the economic security of higher education institutions in modern conditions”, Abstract of Ph.D. dissertation, Economics, “KROK” University, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2021 р.